

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора Ткаченко Алли Михайлівни на дисертацію Гуріної Ганни Сергіївни «Теоретико-методологічні засади розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України», представленій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Українська авіаційна промисловість має достатньо умов для формування і нарощування експортного потенціалу, насамперед, це вигідне географічне положення, з точки зору збутової політики; застосування нових технологій та впровадження результатів наукових досліджень та розробок; залучення висококваліфікованих фахівців у всі ланки бізнес-процесів підприємства та удосконалення виробничої бази. Існуючий на сьогодні потенціал авіаційної промисловості України є достатнім для збільшення номенклатури та обсягів розроблення і виробництва авіаційної техніки, зокрема регіональних пасажирських і транспортних літаків, авіаційних двигунів та агрегатів, бортового радіоелектронного обладнання, вертольотів, повітряних суден малої авіації та безпілотних повітряних суден. Авіаційна промисловість України є однією з найбільш наукомістких та капіталомістких галузей машинобудування з тривалим циклом виробництва продукції. Можливість підтримувати і розвивати повномасштабне серійне авіаційне виробництво свідчить про високий технологічний та інноваційний рівень розвитку самої держави. На даний час авіаційна промисловість України має потенційні замовлення на літаки та передачу технологій для їх виробництва. Нагальною проблемою галузі залишається багаторічний дефіцит фінансових ресурсів для її розвитку та значне звуження потенційних ринків збуту, що призвело до зниження науково-технічного і технологічного потенціалу авіаційної промисловості та її відставання від рівня розвинутих держав, і, як наслідок, відсутність достатнього портфеля замовлень на продукцію авіапідприємств, зокрема на літаки, як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Розвинутий експортний потенціал підприємств авіаційного комплексу є обов'язковою умовою його ефективного функціонування на міжнародному ринку, і являє собою найбільш результативний шлях використання наявних ресурсів та направлений на

задоволення потреб зовнішнього ринку, а для України - це іміджевий процес та залишене за країною право входу до топових авіаційних держав.

Дослідження теоретико-методологічних та науково-прикладних основ розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу сприяють розв'язанню завдання довгострокового управління промисловістю, підпорядкованого досягненню поставлених перед національною економікою цілей, дозволяючи врахувати всі релевантні зовнішні та внутрішні умови. З огляду на це, коло питань, що розглядаються в даній роботі також свідчить про своєчасність виконання дисертаційної роботи Гуриної Ганни Сергіївни, підтверджує її теоретичну та практичну значимість.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження пов'язане з планами та відповідає тематиці Національного авіаційного університету: «Аналіз світового досвіду діяльності стратегічних авіаційних альянсів» (номер державної реєстрації 0107V004130, 2007 р.), де враховано пропозиції авторки щодо послідовності оцінювання впливу зовнішнього середовища на функціонування суб'єктів авіаринку при створенні авіаційних альянсів; «Якість інвестиційно-інноваційної діяльності авіатранспортних підприємств України» (номер державної реєстрації 0110U005800, 2009 р.), де враховано пропозиції авторки щодо систематизації теоретичних і практичних положень та інструментів державної підтримки діяльності авіатранспортних підприємств України; «Ринкова взаємодія підприємств транспортно-дорожнього комплексу України в період мега-подій» (номер державної реєстрації 0110U007693, 2010 р.), де авторкою проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід формування транспортного сектору економіки та розвитку ринку транспортних послуг; «Стратегія реформування та розвитку авіаремонтного виробництва в Україні» (номер державної реєстрації 0113U004394, 2013 р.), де авторкою обґрунтовано тенденції, закономірності розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) і методичний підхід до узгодження умов ДПП на основі оцінювання його ефективності з позиції учасників угод партнерства; «Сучасні тенденції розвитку транспортної системи України в умовах поглиблення інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0113U004932, 2019 р.), де враховано пропозиції авторки щодо формування та реалізації економічного механізму активізації концесійної діяльності транспортних підприємств України.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації, які містяться в роботі достатньо обґрунтовані, опрацьовані в повній відповідності з метою і завданням, предметом і об'єктом дослідження, базуються на загальнонаукових положеннях економічної науки і результатах наукових досліджень, їх узагальнень, критичному осмисленні робіт вітчизняних та зарубіжних вчених з

широкого кола економічних проблем, пов'язаних із управління промисловими підприємствами.

Дисертантка поставила за мету обґрунтувати теоретико-методологічні засади розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни.

Об'єкт, предмет та мета роботи логічно пов'язані та достатньо чітко окреслюють поле дослідження.

Достовірність основних положень та висновків дисертації забезпечується застосуванням відомих методів наукового пізнання та проведення досліджень, зокрема: дефінітивний та компонентний аналіз – для узагальнення логіки наукових досліджень, вивчення еволюції наукових підходів, розроблення науково-теоретичних засад розвитку експортного потенціалу (ЕП) (підрозділи 1.1–1.3); наукової абстракції та агрегування – для виявлення відносно стійких тенденцій діяльності структурних елементів підприємств авіаційного комплексу (АК) (підрозділи 1.2, 1.4); діалектичний та абстрактно-логічний – для узагальнення логіки наукових досліджень, вивчення еволюції наукових підходів, розроблення науково-теоретичних засад розвитку ЕП (підрозділи 2.1–2.2); логічного узагальнення – для виявлення сутності особливостей розвитку експортного потенціалу підприємств АК (підрозділи 3.1–3.2); дедуктивний та аксіоматичний – для розроблення концептуальних засад ДПП у системі ЕП АК країни (підрозділи 4.1–4.2); каузальний – для обґрунтування логіки прийняття управлінських рішень у процесі розроблення механізму розвитку ЕП підприємств АК країни (підрозділ 5.1); індексний, варіаційного аналізу, агрегування й матричний – для оцінювання функціонування ринку авіаційних робіт та послуг і зовнішнього середовища (підрозділи 3.3–3.4); порівняння та детермінованого факторного аналізу – для опису окремих методичних положень під час оцінювання конкурентоспроможності АК (підрозділи 2.3–2.4); декомпозиції й аналізу ієрархій – для обґрунтування умов господарювання учасників Програми ДПП у системі ЕП підприємств АК країни (підрозділи 4.3–4.4); методи моделювання – для прогнозування ключових показників діяльності та розроблення стратегії розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу (підрозділи 5.2–5.3).

Методичні підходи та методичні дослідження, які застосовані дисертанткою, не містять суперечностей, є адекватними проблемі, що вирішується за допомогою поставлених завдань.

Дисертаційне дослідження Гуріної Г.С. достатньо аргументоване і базується на використанні офіційної статистичної інформації Державної служби статистики України та інших джерел. У роботі використані монографічні дослідження українських і зарубіжних економістів та інформація з мережі Інтернет, дані інформаційних бюлетенів, статистичних збірників тощо, а також особисті дослідження авторки з опрацьованої проблематики.

Робота має класичну структуру, є обґрунтованою, переконливою, логічно

витриманою, що дало можливість авторці розкрити зміст проблеми, дослідити її теоретичні та практичні аспекти, зробити висновки та сформулювати пропозиції.

Методично дослідження розгортається за схемою від загального до часткового, починаючи із розгляду теоретичних основ розвитку експортного потенціалу, методологічних аспектів оцінювання розвитку промислових підприємств, економіки країни з мінливістю її зовнішнього середовища, переходячи до здійснення аналітичної оцінки авіаційних підприємств та завершуючи дослідженням методологічних засад розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу.

Пункти висновків у повній мірі відображають результати виконання поставлених здобувачем завдань.

В дисертації авторкою використано значну кількість літературних джерел, опановано сучасні методи наукових досліджень, висновки побудовані на базі змістовного фактичного і статистичного матеріалу. Все це забезпечило необхідну достовірність зроблених висновків і наукових положень. Слід відмітити впевнене використання авторкою методів оцінки та аналізу економічних явищ, що досліджуються.

Дисертаційне дослідження Гуріної Г.С. характеризується структурованістю, методичною завершеністю та чіткістю зроблених висновків і рекомендацій, які апробовані авторкою на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів.

Зазначені положення дозволяють стверджувати, що отримані в дисертаційному дослідженні результати є обґрунтованими і достовірними.

Наукова новизна положень, висновків та одержаних рекомендацій, сформульованих в дисертації.

У дисертаційній роботі, яку подано авторкою на відгук, розглянуто широке коло методичних та практичних запитань щодо розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни.

Основні з них, на нашу думку, полягають в наступному.

Авторкою вперше запроваджено авторське визначення поняття «авіаційний комплекс держави» та теоретичний підхід до інтерпретації цієї дефініції, який ґрунтується на відмінних особливостях формування інтеграційного об'єднання й забезпечує гармонізацію та систематизацію економічних інтересів суб'єктів визначеної сфери діяльності (стр. 48); науково обґрунтовано економічний механізм формування та реалізації концепції державно-приватного партнерства як складника розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу країни, який являє собою структуровану сукупність методологічних положень, прийомів та інструментів, що забезпечують стійке зростання потенціалу підприємств авіаційного комплексу; пропорційний розподіл державної й приватної підтримки між підприємствами галузі з диференційованими рівнями ринкової привабливості (стр. 275- 278); розроблено організаційно-методологічні підходи до формування

системи управління та розподілу ризиків запропонованого проєкту державно-приватного партнерства, яка спрямована на розвиток експортного потенціалу; включає інструментарій моніторингу при вирішенні організаційно-економічних завдань підвищення ефективності функціонування підприємств авіаційного комплексу України в умовах євроінтеграції (стр. 329-331); обґрунтовано методологічний підхід і прикладний інструментарій забезпечення реалізації механізму розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України, який враховує вплив комплексу відмінних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування авіаційного комплексу держави в довгостроковій перспективі (стр.345-347).

Важливою науковою розробкою дисертантки слід вважати удосконалення: методологічного положення оцінювання привабливості підприємств авіаційного комплексу на основі інтегрального показника, який, на відміну від існуючих, включає показники ділової активності й зведені показники фінансово-майнового стану; показники вимірювання логістичної привабливості та оцінювання перспектив розвитку підприємств авіаційного комплексу України; доводить практичну значущість запропонованої інструментарію в напрямі отримання синергетичного ефекту (стр. 190-192); базового положення теорії формування та раціонального використання потенціалу підприємств галузі, в межах якої встановлено загальнонаукові принципи побудови стратегії нагромадження інноваційного потенціалу підприємств галузі; доведено адекватність положень та відповідність розвитку експортного потенціалу підприємств галузі соціально-економічним і виробничо-господарським процесам у державі (стр.202-207); аналітичної моделі прогнозування потенціалу підприємств авіаційного комплексу, яка, на відміну від існуючих, враховує вплив міжсекторальних фінансових відносин, екзогенні змінні та чинники опосередкованого впливу на зміну пріоритетів розвитку підприємств АК, включає механізм вимірювання індексу експортного потенціалу, який забезпечує прогнозування попиту на авіаційні продукти та підвищення якості сценарних прогнозів стійкого економічного розвитку (стр. 191-198); класифікацію підходів до визначення сутності державно-приватного партнерства, яка виокремлює визначення за ознакою «форма взаємодії»; державно-приватне партнерство на підприємствах авіаційного комплексу трактується як збалансована форма взаємодії між державними та приватними партнерами, що заснована на економічних і правових відносинах, яка ґрунтується на принципах рівності, взаємовигоди та пропорційного розподілу ризиків і забезпечує реалізацію стратегічно важливих проєктів розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України (стр. 278-287).

Заслуговують на увагу розробки авторки, що набули подальшого розвитку, а саме: наукове визначення поняття «експортний потенціал підприємств авіаційного комплексу», яке, на відміну від існуючих трактувань, уособлює в собі комбінований підхід до його ідентифікації, враховує чинники впливу на його рівень та галузеві інфраструктурні відмінності формування, що розширює

діапазон дослідження його розвитку на підставі системного підходу (стр. 49-51); перспективні напрями розвитку підприємств авіаційного комплексу в умовах динамічної зміни зовнішньоекономічного вектора розвитку, які, на відміну від існуючих, зорієнтовані на ринки європейських країн за умов ефективної реалізації концепції державно-приватного партнерства (стр. 107-110); методика комплексної оцінки експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу, невід'ємним складником якої є процедура проходження експортного контролю, тобто забезпечення правових норм реального сектору економіки, яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на визначеній сукупності принципів українського та міжнародного законодавства у сфері передачі продукції військового призначення (ВП) і подвійного використання (ППВ), що є запорукою підвищення результативності діяльності державних регуляторів на авіаційному ринку через регуляторні ініціативи й національні пріоритети при здійсненні політики сприяння експорту (стр. 207-211); науково-методичний підхід до оцінювання ефективності діяльності підприємств авіаційного комплексу, в основу якого покладено структуровану систему показників якості від упровадження державно-приватного партнерства (ДПП), який, на відміну від існуючого, забезпечує врахування поляризованих економічних інтересів учасників ринку з позиції суперечливої єдності вимог сучасних суспільних трансформацій; складником якого є модель економічного зростання (стр.315-325); підхід до побудови конфігурації системи інструментів державної підтримки розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу в упровадженні та забезпеченні сталих реформ на основі втілення світового досвіду за такими критеріями: 1) рівнем розвитку країни; 2) платформою структурних змін, – що дало змогу виокремити нові інструменти та смарт-технології для розвитку експортного потенціалу авіапідприємств (стр. 391-400).

Значення результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендації щодо їх подальшого використання.

Наукове значення одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретико-методологічних положень та наданні практичних рекомендацій щодо розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України.

Теоретичні узагальнення, які зроблені в дисертаційній роботі, поглиблюють розуміння сутності деяких економічних категорій (розвиток, економіка, управління, потенціал тощо). Пропозиції та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці заходів щодо розвитку експортного потенціалу авіаційних підприємств.

Практичне значення одержаних наукових результатів підтверджено їх впровадженням та апробацією. Так, результати дисертаційного дослідження були використані в практичній діяльності АТ «МОТОР СІЧ» – здобувачкою здійснено комплексну оцінку факторів розвитку експортного потенціалу та конкурентоспроможності (акт впровадження від 06.02.2016); АТ «МОТОР СІЧ» – авторкою запропоновано оцінювання факторів розвитку експортного потенціалу та конкурентоспроможності підприємства (акт впровадження від

01.02.2017); АТ «МОТОР СІЧ» – при розробленні плану заходів авторкою обґрунтовано пропозиції щодо застосування механізмів державно-приватного партнерства з метою створення нового високотехнологічного виробництва (акт впровадження від 14.06.2017); комунального підприємства «Міжнародний аеропорт «Київ» (Жуляни)» – у процесі порівняльного аналізу економічного та інфраструктурного потенціалу аеропорту при оцінюванні конкурентоспроможності (акт впровадження від 22.03.2018); авіакомпанії «МОТОР СІЧ» – науково обґрунтовані пропозиції з оптимізації виробничої діяльності, підвищення конкурентоспроможності, ефективної роботи використано при формуванні переліку заходів щодо реалізації стратегічного плану розвитку на період до 2019 р. (акт впровадження від 17.09.2018); ПрАТ «Рамзай» – авторкою запропоновано методику комплексної оцінки експортного потенціалу підприємства з урахуванням процедури експортного контролю при розробленні плану заходів (акт впровадження від 09.10.2018).

Практичне значення дисертаційного дослідження підтверджується тим, що його результати широко висвітлені у відкритому друці, апробовано й схвалено в практичній діяльності авіаційних підприємств. Окремі положення та результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного авіаційного університету під час викладання дисциплін «Менеджмент безпеки підприємств», «Стратегічне управління корпораціями», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» (акт впровадження від 16.01.2017), «Митне регулювання», «Міжнародні економічні відносини», «Зовнішньоекономічна діяльність підприємства» (акт впровадження від 13.11.2017).

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження в опублікованих працях та авторефераті.

Зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертаційної роботи. Матеріали та висновки кандидатської дисертації здобувачки при підготовці цієї дисертації не використовувалися. В авторефераті викладено основні наукові розробки, що отримані в процесі дослідження, висвітлено ступінь їх наукової новизни, висновки і рекомендації щодо використання результатів у практичній діяльності для державних і регіональних органів влади та керівників підприємств.

Зміст та завершеність дослідження.

Представлене дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти логічно пов'язаних розділів, висновків та списку використаних джерел, загальних висновків та додатків.

У загальних висновках викладені найбільш важливі теоретичні та практичні результати, одержані в дисертації, сформульовані висновки та рекомендації щодо наукового та практичного застосування здобутих результатів, розкриті методи вирішення поставленого в дисертації наукового завдання, обґрунтована достовірність результатів. В додатках представлені матеріали, які доповнюють основний зміст та підтверджують впровадження результатів дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження.

Не заперечуючи важливість та оригінальність представленого дослідження та оцінюючи дисертаційну роботу в цілому позитивно, варто відмітити наявність певних дискусійних моментів:

- авторкою на рис. 1.12 знайшла відображення модель взаємодії підприємств авіаційного комплексу, де зазначені лізингові компанії, але далі по тексту не конкретизуються їх функції та основна мета входження в модель взаємодії;

- авторкою досліджено підходи до реалізації експортного потенціалу підприємств, які полягають в необхідності суттєвого корегування зовнішньоторговельної політики за певними стратегічними напрямками. Було б доречним, якби авторка спробувала співвіднести ці підходи між собою, визначивши доцільність застосування кожного з підходів при виборі стратегії розвитку авіатранспортних підприємств (стр. 119);

- в роботі докладно розглянуті категорії економічного, експортного, виробничого потенціалів тощо. При цьому, доцільно було б систематизувати дану інформацію в цілому по тексту, а також систематизувати графічний матеріал, в якому відображені причинно-наслідкові зв'язки та взаємодія потенціалів;

- абсолютно доречним є використання в роботі методу експертної оцінки. На наш погляд, науково-методологічна цінність даної дисертаційної роботи була б набагато більше, якби авторкою для оцінки рівня компетентності фахівців, яких відбирають для роботи в складі експертних груп, охарактеризувала декілька методів, серед яких: тестовий, документальний, взаємооцінки, самооцінки і пошуку протиріч та докладніше представила характеристику експертної групи, оскільки підсумком реалізації експертного оцінювання має бути прийняття виваженого обґрунтованого рішення для досягнення поставленої мети (стр. 198);

- основним при розгляді питання аналізу окремих фінансових показників підприємств-лідерів авіаційної промисловості є оцінка ефективності використання активів, доходів, витрат та результатів діяльності підприємства за звітний період, виявлення факторів, які позитивно або негативно вплинули на кінцеві фінансові результати. На нашу думку, дисертантці слід було більше уваги приділити компонентам фінансової звітності, які б відобразили різні аспекти господарських операцій і подій за звітний період, розкрили облікову політику та її зміни, що робить можливим ретроспективний аналіз діяльності підприємств більш показовим (стр. 242).

- авторкою доведено, що дослідження роботи авіапідприємств та проєктів ДПП на їх основі, потребують послідовного та всебічного екосистемного підходу з чітким керівництвом та моніторингом усіма сторонами, які задіяні в даному процесі, але не конкретизовано, чому така увага приділяється не тільки авіаційним технологіям, але і новим бізнес-моделям, технічному обслуговуванню і ремонту, експлуатації повітряних суден (стр.394).

Слід зауважити, що висловлені дискусійні моменти не зменшують загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Гуріної Г.С. та мають рекомендаційний характер.

Загальний висновок по дисертаційній роботі щодо її відповідності встановленим вимогам.

Дисертаційна робота, яку виконала Гуріна Ганна Сергіївна, є кваліфікованою, самостійною та завершеною науковою працею, яка має значення для управління розвитком авіатранспортних підприємств.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційної роботи. Глибина дослідження, отримані наукові результати, рівень подання матеріалу, опрацьована кількість літературних джерел, перелік публікацій віддзеркалюють наявність теоретичних, методичних та аналітичних наукових розробок, які є предметом захисту докторської дисертації за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Напрямок і профіль дисертації відповідають спеціальності.

Дисертаційна робота, яку виконала Гуріна Ганна Сергіївна на тему "Теоретико-методологічні засади розвитку експортного потенціалу підприємств авіаційного комплексу України" відповідає пунктам 9, 10, 12-14 чинного "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 року (зі змінами та доповненнями), а її авторка - Гуріна Ганна Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор
Національний університет
«Запорізька політехніка»,
завідувач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
м. Запоріжжя

А.М. Ткаченко

